

perccel a háború vége után, és a petróleumlámpa fényénél számvetést csinál. Összemér árat és bért, esztelen reményt és reális kilátást, az élet hosszát és besszét: negatív szám a végeredmény. Mire a férfi kisettenkedik a fürdőszobába, halkán, fel ne ébressze alvó feleségét, s egy tűvel mind kiszúrja a nehezen beszerzett kotonokat. Akkor ez volt a vége. Most, egy évtized múltán az ANTIK szerzője megbotozza a régi kötet apahősének sírját, s egy másik történetben (RABSZOLGALÁZADÁS) rá is mondja a fiú átkát, ki „*hol borotválkozott, hol nem, gyermekeket nemzett végül, sorsába süppedvén, azzal állatva magát, hogy van értelme, mintha ehhez az értelemnek bármi köze volna! – a gyerekei a foglyai lettek, ő meg az övök... a világ rabszolgáinak számát gyarapította velük, ahogyan az apja övele.*

Nem akármilyen dísznóságot művelt az apja, amikor a borotváját nekiadta.

Az ÁLMODTAM NEKED 1987-ben jelent meg, sok jó írással, a legjobbak éppen a most bűnösnek talált apáról szóltak. Spiró persze nem novellistiként lett jelentős szerző, hanem drámák és nagyregények írójaként. A magyar prózairodalomban, ha ezt nem szokás is kimondani, a nagyobb formáknak a becsülete is nagyobb, egy közepes regény magasabb rangot ad, mint egy remekbe szabott elbeszélés. Spiró mintha maga is osztozna ebben az íratlan közmegegyezésben, a T-BOY-t kezdő álom a Könyvről regénynek (esetleg színműnek) képzelet el az opus magnumot (A KÖNYV).

Az életművön belül határozottan elválík egymástól a különféle műnemek, műfajok tematikája és hangvétele: az idegenben játszódó történelmi regényekkel, történelmi és társadalmi drámákkal szemben a novellák ön-életrajzi elemekből épült, személyes hangú írások. Sorra olvasva őket egy töredékben maradt vagy még megírásra váró családregegy, autobiográfia fejezeteit adják ki. Az ÁLMODTAM NEKED a születéstől a lengyelországi szűkségállapot idejéig tart, és ezt a nyolcvanas évek közepéig, végéig mondott történetet folytatják a T-BOY kötet végére illesztett írások. Nem sok közülük van a rémnovellákhoz. Három egymásba kapcsolódó szöveg, azonosak a hőseik: egy férfi és az első – utóbb elvált, mára már halott – felesége, azonos a tárgyuk: a halál, szerelmük, házasságuk,

majd az asszony halála. Legszebb az utolsó, a FELLINI, KÖD. Nincs három oldal az egész. Itt az elbeszélő első személyre vált, és végre magyarázkodás, önátlatás nélkül tud beszélni az élet egyszerű tényeiről, szerelemről, vesztéséről, szegényről, amit az élő érez a halottal szemben. Csak egy férfi, csak egy nő, akik valaha szerettek egymást, és együtt nézték az AMARCORD-ot.

Bori Erzsébet

ERDÉLYI PRÓTEUSZ

*Kovács András Ferenc: Költözködés
Jelenkor, Pécs – Kriterion, Bukarest, 1993.
58 oldal, 125 Ft*

*Kovács András Ferenc: Lelkem kockán pörgetem
Jelenkor, Pécs – Kriterion, Bukarest, 1994.
118 oldal, 170 Ft*

*Kovács András Ferenc: Üdvözlét a vesztésnek
Héttorony, 1993. 84 oldal, 240 Ft*

A magyar költészetnek abban a gazdag közlekedőedény-rendszerében, mely idestova négy égtájra ér, az erdélyi eredetű költői hang jobbadán a komoly és komor szóemelésű, közösségi töltetű és ősiségre büszke gesztusok tanúsága volt. S az ember (bárhon éljen a nagyvilágban) többnyire a törzsi tudathoz való visszatalálást, anyanyelvünk történeti üzeneteit kereste az erdélyi poéták műveiben. Becsülte irányuk archaikus igyekezetét, fokozottan európai és ősmagyar vágyakozásaikat, tanulgatta (újratanulgatta) azt a komótosabb és lassúbb légvételű sorsarázólást, mely a világ más tájain, kedvezőbb történelmi helyzetben megszólaló lírai írmodor számára aggasztóan idegenné vált, s mégis – mind a mai napig – a naiv-produktív magyar szellem letéteményese maradt. Bármilyen furcsa: éppen a szabadabb éghajlaton születő magyar nyelvű költői gesztustárból veszett ki az a bizonyos „paradicsomérzés”, mely az erdélyi költőknek – épp mostoha sorsuknál fogva, minthogy ők kénytelen-kelletlen *lefelé* fűrtak a történelemben – folyama-

tosan jellemzője maradt. Itt ugyanis a költői tevékenység mindig a fundamentumban folyt, s ami – mezsgyén kívülről tekintve – avittnak, koronként csaknem fölöslegesnek rémlett, az a sorsközösségen *belül* ugyancsak múltból szervesen sarjadó teljesítménynek, sőt tettnek minősült. A költészet másutt egyéni mozdulatokra sokszorozódó kultusza ezen a földön megőrizte egységes benső tematikáit, régi rítusrendjét, „kútba néző” ceremóniáit, s a magyar múlt örök újrakezdésének kísérleteivel ismertette meg a más szélességre szakadt törzsi érdeklődőt. Az erdélyi költő mintha ár ellen úszott volna a nyelven belül, örökké a forrás felé fordítva tekintetét. És közelebb is maradt a szavak ősi mondanóihoz, miközben fáradhatatlanul közölte velünk e szavak eredetibb és a közösségi megegyezés keretein belül megragadható értelmét.

Kovács András Ferenc költészete, semmi kétség, hagyományos hűséggel őrzi a magyar sorsmitológia százados ikonjait. Szavai (helyel-közzel árnyalatnyit aggálytalanul választott szavai) mögött állandóan érezni ennek a sűrű, csak ügyel-bajjal mozgósítható eszmefluidumnak a jelenlétét; közös, magyar sorsdatunkkal terhes figyelmünket persze szíves örömet fordítjuk Kovács művészetének emberien legendás vonásaira. Azt mondom: emberien legendás. Nyomban föl is tolu itt egy kérdés. Vegyük szemügyre.

Nevezetesen: Kovács költészete nem pusztán újrafogalmazza az erdélyi magyar sors alapkérdéseit (nyelvhálál, nemzethalál, „versben bujdosás”, kuruc-labanc szerepvers, biblikus indulatú fohászokdás stb.); formai virtuozitásának extenzív, számszaporító gyakorlata azonban egyszersmind megfosztja őt a csak egyféle nyelven szólamló próféta érzelmi „együgyűségétől”, s szavait olyan lebegéssel és személytelen holdudvarral veszi körül, mely erdélyi költőnél szokatlan, s csakugyan szót érdemel. A szépség, a formai változatosság, a játékos elem túlhangsúlyozása (minthogy nem a fennhangon hirdetett személytelenség örvén történik) itt nem teszi elegendően emlékezetessé a szöveget: a folytonos illeszkedés egy olykor még csak jelen sem lévő, még nem maradandóan megfogalmazható tapasztalathoz olykor gyanússá válik, és meg-megrekkenti egyébként egy

tömbben moccanó lelkesedésünket. Úgy is mondhatnám: a veretes, komoly tényállásra emlékeztető szavaknak megvan a maguk érvényességi sugara, s e szavakkal nem lehet egyszerre kétféle hatást elérni. Próteusz (márpedig Kovács fiók-Próteusz) nem sorskérdések taglalására született; s viszont: sorskérdéseket nem lehet a belső üdvösség csorbítása nélkül, mintegy akrobatamutatványként érzékelhetővé tenni. Itt tehát némi szivtántorodást látok, s azt hiszem, a jövő dönthet arról, hogy s mint olvasszja majd ez a költészet magyar indíttatású eszmesúlyagjait az egyetemes poétikai teljesítmény általános tartalékaiba. A magyar legendárium idővel átiszűrődhet a csillagképszerűen szilárd emberi tapasztalatok összefüggéseibe.

Hiszen ez a tiborci tűzzel szóló Próteusz sok mindent tud a versírás fortélyairól. Formai sokrétűsége párját ritkítja kortársai között. Írjon antik strófát, ambroziánus jambust, tankát, szonettet, nibelungi sort vagy provanszál eredetű versszakot: mindenütt ugyanaz a könnyedség, hajlékonyság, makulátlan mondatszerkezet. Verseiben előszere-ttel használ vendégszöveget, sőt egy-egy darabját szinte kizárólag idegen szövegfoszlányokból szerkeszti össze. Eklektikus futamait kiterjedt poétikai tájékozottság támogatja, s a szövegek ezernyi kalácsformája közt bizonyonnyal mindenki talál itt inyének megfelelőt. Íme, ízelítőül, harmadfél aszklepiadészi strófa:

*„Nézd, hogy ráncol a fény lágy csiganyáldredőt,
s úgy vonszolja magát bádoginas tetőn,
mint egy tökkelutott srác
arcán szárnyaszegett mosoly*

*ábrákkal maszatolt ablaküveg mögött,
préselt lepke gyanánt összelapítva – így
lopkodhatja magát, mint
felölttkorban a láz, kinek*

*választása a két nélküliség között
néhány verssor, amely forradalommal ért
fel...”*

(KÖLTÖZKÖDÉS –
HORÁTZ UTÁN SZABADON)

Vagy, íme, egy kerekded, szapora járású Hölderlin-változat:

„Izzani kezd a gyümölcs, nézd,
hőköl a por harapós szelekben,
mintha vacogna a föld –
jég veri júliusok vetését,
hattyúfehér foga villog,
szíssen az ég: csupa néma csillag
reszket a vak pocsolójában.”

(HARMINC FELÉ,
HÖLDERLIN-TÉMÁRA)

Semmi szöveggellenállás, semmi döccenő vagy ritmikai tanácstalanság. Mégis úgy rémlik, hogy a mesterségbeli tudás még nem cáfolhatatlan bizonyossággal szavatolja itt a művek összetett tartalmi boldogságát, s a felső, polifonikusan zümmögő rétegek alatt lágyan modellált, hagyományos érzetek tömbjei szorongnak. A fáradhatatlanul gyakorolt kézművesség nem gerjeszt még olyan elmélyült, tárgyias figyelmet, mely képes volna a fürgén futtatott harmóniákat valamely elemien személyes mondandó köré csoportosítani; néha olyan benyomásunk támad, mintha a szöveg üres készenléti állapotá válna; eleven cirkuláltatás, bázisrétegek nélkül. A forma itt előre megvetett ágy, melybe a szavak tömege mintegy lökészerűen belezuhan. Labiális heraldika, doppingolt erőkészlet. A szöveg olykor nem belső forrásból fakad, hanem egy rokonszenvesen bemutatott szerep közömbös tereiből.

S itt meg kell említeni valami fontosat, egy szélteben-hosszában elterjedt félreértést eloszlatandó.

Az egyénien cizellált nyelvet elutasító poétikák sem mentesülnek a kötelesség alól, hogy a titokzatosan megtervezett versegységbe ágyazott hallucinatórikus és fogalmi elemeket egy belső hurokponton stabilizálják. A költemény soha nem azért érvényes, mert puszta létezik, hanem azért, mert jelentősége van. És jelentőségét épp azzal képes megteremteni, hogy kilóki magából a véletlen elemeket, és szavaival legbelül, valamely maradéktalan szükségesség keretében, véglegesen ráégetődik a versidomra. A szöveg birtokbavételének ezt a dogmatikus parancsát nem lehet megkerülni. S ha a szövegostódást nem előzi meg a tartalmi-formai azonosulás eredendő ténye, akkor a mű csak alkalmazott metrumléptetés marad, lemorzsol

tiráda. Mélyebbre kell telepíteni a szavakat, s ott működtetni. A forma peremére ültetve szétpukkannak, mint a csupasz fogú hal, ha kiemeljük tropikus mélytengeri világából.

Persze Kovács költészetében szép számmal találunk belülről kikerekített, nem rekordot célzó, közvetlenül összefüggő darabokat is, úgy gondolom, ezen a nyomon kínálkoznék következő lépés. A sikerrel megformált egyedek közül megemlítem a következőket: ANONYMUS SMYRNAEUSHOZ!, ÜDVÖZLET A VESZTESNEK, ERDÉLYI TÖREDÉK, FÉRFIANGRA, EGY KIS-ÁZSIAI KÖLTŐRE. Álljon itt néhány sor az utóbbi költeményből: az érzés és játékosztön itt nem válik ellenségévé a költőnek (a vers *teljesítve* van), a szöveg szinte elveszíti stílusát, és summárikus erővel gördül az antik ütemekben:

„Hermész vezessen! Végtelen sok élet
támad tebenned, s védtelen sorokban
elhallgatott vagy
épp csak dünyyögött szavaid
hirtelen elharapott ütemekre feszülten,
miként latrok s legyőzött lázadók,
egy hangűrben: két döccenés között,
vérzön cipelnek téged vállukon,
ki hajdan őket hordoztad magadban,
s vonszoltad versebe, biztos vereségbe,
hiú csatába,
ahonnan nincs hazatérés –
csak így, akár a végső láthatár,
csak gondolatjelként a vállukon,
hisz pajzsukat önként elhajították
több diadalban, mint ama Arkhilokhosz,
ki midőn menekült...”

Kovács András Ferenc ezekben a versekben mutatja föl az egyetlen formát; tulajdon költői anyanyelvének zártabb, de nagyobb kincseket rejtő territóriumát. A költemény akkor éri meg a teljesség örömét, ha megtartóztatja magát. Hogyan is mondja Paul Valéry? Nem a forma az érdekese, hanem a költemény dologi szubsztanciája. Nem a hegy formája, hanem a kőzet. Nem a gyümölcs megpillantása, hanem a gyümölcs húsa.

Minél magányosabban szembesül versével a költő, annál kevésbé fenyegetik a gyönyörű véletlenek.

Báthori Csaba